

NAVOIYNING "TOMADUR" G'AZALI TADBILI

Umirzakova Barno Akram qizi

Samarqand viloyati Pastdarg'om tumani 69-maktab 10-sinf o'quvchisi

Annotatsiya: *Mazkur maqolda buyuk tarixchi Ali Yazdiy nazariga tushgan, Mavlono Lutfiy iste'dodiga yuqori baho bergan, Kamol Turbatiy e'tirofini qozongan, Sayyid Hasan Ardasher, Pahlavon Muhammad kabi ustozlardan ta'lim olgan, Abdurahmon Jomiy bilan ijodiy hamkorlikda bo'lgan buyuk shoir Alisher Navoiyning ijodi, xususan, uning "Tomadur" g'azali tadbili va unda mahorat bilan qo'llangan badiiy san'at turlari haqida so'z yuritiladi.*

Kalit so'zlar: *G'azal, Navoiy, shoir, "Tomadur", radif, qofiya, raviy, tazod, muqayyad, tanosib, matla, maqta, jon, ko'ngil, istiora, tashbeh.*

G'azal mulkining sultoni Mir Alisher Navoiy 1441-yilning 9-fevralida Xuroson yurtining markazi Hirotda tug'ilib, shu yerda umrining asosiy qismini o'tkazgan. She'r zavqi va iste'dodi erta uyg'ongan Alisher yetti yoshidayoq Fariddin Attorning 'Mantiqut-tayr' asarini yod olgan. Navoiy ijodi ixlosmandlari uning she'rlarini yig'ib, 'Ilk devon' (1464-65) tuzgan edilar, so'ngra 'Badoyiul-bidoya' ('Go'zallikning boshlanishi'), 'Navodirun-nihoya' ('Nodirliklar nihoyasi') nomli devonlar (1470-yillar) tartib berilgan. Lirik merosi umumiy hajmi 50000 misradan ortiq 'Xazoyinul-maoniy' nomli to'rt devon (1491—1498)ga jamlangan. Alisher Navoiy ijodining yuksak cho'qqisi 'Xamsa' asari (1483-85)dir, shoir birinchilardan bo'lib, turkiy tilda to'liq 'Xamsa' yaratdi. Uning barcha asarlarida qo'llagan so'zlar miqdori esa 26 ming 35 tani tashkil etadi. Ayni shu raqam shoir rus adabiyotining eng ko'p so'z qo'llagan vakili Pushkindan 5 ming, Shekspirga qaraganda 7 mingga yaqin so'zni ko'p va xo'b qo'llaganidan dalolat beradi.*

*<https://fayllar.org/birinchi-qism.html>

Navoiy ijodiga qiziqish, asarlari mag'zini chaqish shoir hayotligidayoq boshlab yuborilgan. Uning g'azallari doimo she'riyat ixlosmandlari tomonidan yuksak baholanib kelgan. Hozir ham ijodkor qalamiga mansub "Tomadur" g'azali haqida biroz so'z yuritsak.

Avvalo, g'azal matlasiga nazar solamiz:

Jon berur elga agarchi labidin qon tomadur,

Vah, dema qon tomadur, balki chuchuk jon tomadur.

Shoir "Agar yor labidan qon tomsa ham u odamlarga jon beradi. Shunday ekan uning labidan qon emas jon tomati" degan ma'noni ruju she'riy san'ati orqali ifodalab bergan.

Noz o'qi birla ko'nglim mardumin etding majruh,

Ashki gulgun dema zaxmidin uning qon tomadur.

Noz-u karashmalaring o'qi bilan ko'nglimni yarador qilding. Bas, nega uning ko'z yoshi qizil demaki, chekkan azoblarimdan ko'zlarimdan yosh emas, qon tomadur.

Vah, yaram ichra ne qondur buki devona ko'ngul

Topsa taskin turadur, aylasa afg'on tomadur.

Mazkur baytda misralararo tazod san'atini kuzatishimiz mumkin.

Go'yiyo fitna sahobidin erur sayli balo,

Raxshidin qatraki, javlon aro har yon tomadur.

Bu baytda esa go'yiyo so'zi vositasida tashbeh she'riy san'ati yuzaga kelganiga guvoh bo'lamiz.

Tomchidek ashkim emas, ko'nglim o'ti daf uchun

Gah badan kulbasini qilg'ali vayron tomadur.

Baytni tadbil qiladigan bo'lsak, oshiq tomchilar uning ko'z yoshlari emas, balki, ko'nglida yonayotgan hijron alangasini o'chirish uchun ekanligini; gohida bu tomchilar oshiqni butunlay hayaotdan bezdirib qo'yadi, uning kichik jussasi bu alamlardan vayron bo'layotganiga guvoh bo'lishimiz mumkin. Baytda -dek qo'shimchasi va badan kulbasi birliklari orqali tashbeh, ashk, ko'ngil, badan so'zlari orqali esa tanosib she'riy san'ati hosil bo'lmoqda.

Vahki, gul shamin o'churmaklik uchundir gar xud,

Qatra o'rnig'a bulutdin durri g'alton tomadur..

Ammo agar gul shamini o'chirmoq istashsa, tomchi o'rniga bulutdan yirik tomchili (durri g'alton) tomadi degan ma'noni ilgari suruvchi begona baytda tazod va istiora she'riy san'atlarini kuzatishimiz mumkin.

La'li vasfida Navoiy so'zidin obi hayot

Qilsa paydo, oqadur, aylasa pinhon tomadur.

Agar Navoiy labing vasfida so'zlidan obi hayot (tiriklik suvi) ni hosil qilsa, u daryo bo'lib oqadur. Aksincha bo'lsa esa bu tomchilar shunchaki pinhon tomadi degan ma'noni anglatayotgan maqtada ham tazod san'ati yetakchilik qilayotganiga guvoh bo'lamiz.

G'azalni tahlil qilarkanmiz, "tomadur" so'zi radif, "qon", "jon", "qon", "afg'on", "yon", "vayron", "g'alton", "pinhon" so'zlari esa qofiyadosh so'zlar vazifasida kelayotganini ko'rishimiz mumkin. "N" tovushi raviiy bo'lganligi va undan so'ng so'zga hech qanday qo'shimchalar qo'shilmaganligi sababli muqayyad qofiya turi hosil bo'lmoqda.

Xulosa qilib aytganda, Navoiyning qay bir g'azalini tahlil qilmaylik ular ham shaklan, ham ma'nan mukammal bir ko'rinishda ekanligiga amin bo'lamiz. Chunki buyuk mutafakkir g'azallari nafaqat son jihatdan, balki badiiylik mezonlari talabi doirasida ham barcha ijodkorlarga o'rnak bo'lgulik. Navoiy nafaqat o'z davrining ijod an'alarini o'zlashtirdi, balki ularni mazmun va saviya jihatidan ham yangi bosqichga ko'tardi. Alisher Navoiygacha uch yuz

yillik tarix yo'lini bosib o'tgan g'azal janri esa ijodkor qalami bilan imkoniyatlar cho'qqisini zabt etdi.*

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Matyoqubova T. Alisher Navoiy hayoti va ijodi. Toshkent. 2009. Cho'lpon nashriyoti.
2. <https://tafakkur.net/gazallar/alisher-navoiy?sahifa=2>
3. <https://arboblar.uz/uz/people/alisher-navoi>
4. Alisher Navoiy. Mukammal asarlar to'plami. 7-jild. - T.: "Fan", 1991.
5. <https://fayllar.org/birinchi-qism.html?page=7>
6. <https://tafakkur.net/gazallar/alisher-navoiy>